

ÇAT PAT KONUŞMAK İÇİN SÖZLÜKLER

*Shinji IDO**

ÖZET

Bu yazıda her madde başı bir ses yansımali kelime olan sözlükler ele alınacak ve onların karşiladıkları ihtiyaçlar tartişilacaktır.

Anahtar Kelimeler: ses yansımali kelimeler, sözlük, Japonca, Korece.

DICTIONARIES FOR GIBBLE-GABLERS

ABSTRACT

This paper discusses dictionaries of sound symbolic words and the purposes that they serve.

Key Words: sound symbolism, dictionaries, Japanese, Korean.

Sözlüklerin bazı türleri var ki, her dil için yayınlanmaz.

Sözelimi, harf sözlükleri, ancak Maya ve Mısır hiyeroglifleri, Çin hanzi'ları, Japon kanji ve kokuji'leri, Vietnam çunom'ları, Naxi dongba harfleri ve Tangut (Xīxià) büyük harfleri gibi logogram, piktogram veya hiyeroglife sahip olan diller için yayınlanır – genellikle Latin harfleri gibi fonogramla yazılan diller için hazırlanmaz.¹

* Dr., Tohoku Üniversty, Dil Bilim, shinji_ido@insc.tohoku.ac.jp

¹ Maya hiyeroglifleri sözlüğü İngilizce izahlarıyla **Dictionary of Maya Hieroglyphs** (Montgomery 2002) olarak piyasaya çıkarılmıştır. 327 sayfalık **A concise dictionary of Middle Egyptian** (Faulkner 1964) ve **A dictionary of Late Egyptian** (Lesko ve Lesko 1982) İngilizce izahlı Mısır hiyeroglifleri sözlüklerinden birkaçıdır. Çin harf sözlüklerinin en kapsamlılarından **Zhong hua zi hai** (Leng ve Wei 2000), 85.000'i aşan sayıdaki Çin harflerini içerir. Tangut sözlükleri olarak şunlar vardır: Rusça izahlı **Slovar' tangutskogo (Si Si□a□) i□a□zyka: tangutsko-russko-anglo-kitaiskii slovar'** (Kychanov ve Arakava 2006), Çince izahlı **Xia Han zi**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Her dilde hazırlanmayan sözlüklerin başka bir türünü, her madde başı bir ses yansımali kelime olan sözlükler teşkil eder. Zira birçok dilde ses yansımali kelimeler, ne bir kelime grubunu oluşturacak derecede şekil benzerliğine sahiptir, ne de sayıları bir kitap doldurmaya yeter.

Örneğin, İngilizce için hemen her çeşit sözlük bulunmasına rağmen, sözlükçüler özellikle ses yansımali kelimeleri bir araya toplayıp sözlük oluşturmaya çaba harcamamıştır.² Bunun muhtemel sebeplerinden biri, İngilizcede böyle kelimelerin sayıca kısıtlı olmasıdır. İngilizce sözcüklerindeki ses yansımali kelimelerin sayısı olsa olsa birkaç yüzdür. Doğadaki sesleri doğrudan taklit eden *bang* ‘güm’, *bow-wow* ‘hav hav’ gibi kelimeler ve etimolojileri ses yansımali olduğu düşünülen *hiccup* ‘hıçkırık’, *cuckoo* ‘guguk’, *crow* ‘karga’, *hurdy-gurdy* ‘laterna’ gibi kelimeler İngilizce ses yansımali kelimelerin birkaç örneğidir. Bunlara ilaveten, *tweak* ‘büküvermek’, *twang* ‘tingirdamak’, *twinge* ‘sancımak’, *twist* ‘kıvrırmak’, *twiddle* ‘çevirmek’ gibi kelimelerde ‘çimdikleme’ kavramını çağrıştırdığı düşünülebilen *tw-* sesi (Reay 1994, 4064) gibi belirli kavramlara bağlı olduğu hissedilen sesleri içeren kelimeleri de İngilizce ses yansımali kelimeler grubuna dâhil ettiğimiz takdirde dahi İngilizcedeki ses yansımali kelimelerin sayısı herhalde beş yüzü aşmaz.

İngilizcede ses yansımali kelimeler sözlüğü yayınlanmamasının bir başka sebebi, İngilizcede ses yansımali kelimeleri ses yansımali olmayan kelimelerden şeklen ayıran özelliklerin az olmasıdır. Örneğin, *twirl* ‘fırl fırl döndürmek, burmak’ kelimesinin yukarıda sözünü ettiğimiz kelime grubuna girip girmediğini saptamak için bu kelimenin şekli ipucu olmaz. Diğer birçok dilde ise ses yansımali kelimelerin kendilerinin ses yansımali kelime grubuna ait olduklarını işaretleyen şekillere sahip olmaları, onların şekil esasında bir kelime grubu oluşturmasını mümkün kılar. Bu husus Türkçe ses yansımali kelimeleri nitelendiren özelliklere baktığımızda kolayca anlaşılır. Türkçede ve (Tuvaca gibi Moğollaştırılmış olanlar haricindeki) birçok çağdaş ve tarihî Türkî

dian (Li 2008), Japonca izahlı **Seikago no kenkyu II: seika moji shôjiten** (Nişida 1966), Vietnamca çu nom için 2 ciltli **Đại từ điển chữ Nôm** (Lê 2007) ve Japonca izahlı **Çû-nom jiten** (Takeuçi 1988) var. Japoncaya has kanjilerin (kokuji) sözlüğü: **Kokuji no jiten** (Sugavara 1993) 1551 tane kokuji’yi içerir. Çince izahlı Naxi harfleri sözlükleri olarak **Naxi zu xiang xing biao yin wen zi zi dian** (Li 2001), **Naxi zu xiang xing wen zi Han Ying Ri dui zhao** (Zheng 1997), ve **Naxi xiang xing wen zi pu** (Fang 1995) mevcuttur.

² Gerçi 1977 yılında **A dictionary of onomatopoeic sounds, tones, and noises in English and Spanish** (Kloe 1977) adlı bir kitap basılmış, ama bu kitap 153 sayfasıyla sözlükten ziyade el kitabı niteliğindedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

dilde aşağıda gösterilmiş kalıptaki kelimeler özellikle ses yansımali kelimelerde yaygındır (Ido 2009).

(1) [ünsüz+ünlü_{alçak}+ünsüz] [ünsüz+ünlü_{yüksek}+ünsüz]³

Çat-çut, şap-şup, kat-kut gibi kelimeler buna örneklerdir. Türkçe yansımali kelimelere has olan kalıp (1) ile sınırlı değildir (Ido 1999). Örneğin

(2) [ünsüz+ünlü_{alçak}+ünsüz+ır] [ünsüz+ünlü_{yüksek}+ünsüz+ur]

kalıbındaki kelimeler de ses yansımali kelimelere hastır (örn. *çatır-çutur, şapır-şupur, katır-kutur*). Türkçede (1) ve (2) gibi büyük ölçüde ses yansımali kelimelere özgü olan kalıpların mevcudiyeti ses yansımali kelimelerin bir grup olarak algılanmasını teşvik eden faktörlerden biridir. Ses yansımali kelimeleri diğer kelimelerden şeklen ayırt eden dillerin arasında Mançuca ve Moğolca gibi diller de vardır.⁴ Peki öyleyse, böyle dillerin hepsinde ses yansımali kelimeler sözlüğü basılmış mıdır? Bu soruya cevaben ‘çoğunda basılmış değil’ demek yerindedir. Örneğin, ses yansımali kelimelerin bolluğuyla bilinen Hindistan’ın dillerinden Tamilcede **Olikkur** **ippakara** **ti** (Cata **civam** 1966) ve Telugucada **Dhvanyanukarapa padako** **şam** (Uşa **de** **vi** 2001) gibi çalışmalar mevcuttur. Ne var ki, bunlar sırasıyla 100 ve 75 sayfalarıyla sözlükten ziyade el kitabı diye nitelendirilebilecek ufaklıktadır. Bu durum Moğolca ve Mançuca için de geçerlidir. Sözlük adına yakışacak kapsam ve ciddiyetle hazırlanmış ses yansımali kelimeler derlemesi sadece üç-beş dilde yayınlanmıştır.

Farsça 1996 yılında Meşhed’de basılan 277 sayfalık **Farhang-i na** **m'a** **va** **ha** **dar zaba** **n-i fa** **rsi** (Vaşi **diya** **n Ka** **mya** **r**1996) ile ses yansımali kelimeler sözlüğüne sahip olan dillerden biri oldu. Fransızlar 587 sayfalık **Dictionnaire des onomatopées** (Enckell ve Rézeau 2003), **Ces mots qui font du bruit: dictionnaire des onomatopées, interjections et autres vocables d'origine onomatopéique ou expressive de la langue franc** **aise** (de Rudder 1998) gibi sözlüklerle ses yansımali kelimelere meraklı milletlerden biri sayılabilir. **Türkçede ses**

³ Bu formülde ünlü_{alçak} işareti, bu ünlünün ikilemedeki diğer ünlüye nispeten alçak (geniş) olduğunu, ünlü_{yüksek} ise bu ünlünün diğer ünlüye oranla daha yüksek (dar) olduğunu gösterir. Bu formül, Türkçe yansımali ikilemelerin genelinde ve birçok Türkî dildeki yansımali ikilemelerde geçerlidir (örn. Türkçe *tak-tuk, fan-fin*, Karahanlıca *karç-kurç, sart-sirt*, Uygurca *par-pur, val-vul*, vs. Bkz. Ido 2008).

⁴ Bu dillerde ses yansımali kelimelerin çoğu ikilenir. Çince de ikilemelerin büyük bir kısmını ses yansımali kelimeler teşkil eder. Çincenin ikilemeler sözlüğünde (örn. Zhang ve Wang 1997) yer alan kelimeler arasında bulunan *ni*³ ‘taklit’ işaretli kelimelerin çokluğu bunun göstergesidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

yansımali kelimeler (Zülfikâr 1995) adlı eser de adında sözlük kelimesi geçmemesine rağmen bir sözlük niteliğindedir. Kitabın sözlük bölümünü oluşturan dört yüzü aşan sayfalarını Türkçe ve Oğuz grubuna mensup diğer Türkî dillerden derlenmiş yansımali kelimeler doldurmaktadır. Ses yansımali kelimeler sözlükleri basılan diller Farsça, Fransızca ve Türkçe gibi konuşanların sayısı çok olan dillerle sınırlı değildir. 224 sayfalık Katalanca **Diccionari d'onomatopeies i mots de creació expressiva: les paraules transparents de la llengua catalana** (Riera-Eures ve Sanjaume 2002) konuşanların sayısı (yaklaşık 7,5 milyon) (Wheeler 2006, 238) çok fazla olmayan bir dilin ses yansımali kelimeler sözlüklerine bir örnektir.

Ses yansımali kelimeler sözlüklerinin sayısı en fazla olan dil kuşkusuz Japoncadır. Japonya'nın içinde, başta 701 sayfalık ve 4500 madde başlı **Nihongo onomatope jiten** (Ono 2007) olmak üzere, **Giongo gitaigo jiten** (Amanuma 1974), **Giongo gitaigo jiten** (Asano 1978), **Kuraşi no kotoba: gion-gitaigo jiten** (Yamaguçi 2003), **Nihongo gitaigo jiten** (Gomi 2004) vs. basılmışken, Japonya'nın dışında da İngilizce izahlı 1431 sayfalık 2 ciltli Japonca ses yansımali kelimeler sözlüğü olan **Dictionary of iconic expressions in Japanese** (Kakehi 1996), Çince izahlı **Ri yu ni sheng ci ni tai ci ci dian** (Asano 1991), **Ri yu ni sheng ni tai fu ci ci dian** (Jin ve Lin 2007), **Ri yu ni sheng ci ni tai ci li jie ci dian** (Konno 1996), **Biao zhun Ri yu ni sheng ci ni tai ci** (Cao 2008), vs. basılmıştır. Bunların dışında da Çin'de basılmış Japonca-Çince karşılaştırmali ses yansımali kelimeler sözlüğü **Ri Han ni sheng ni tai ci ci dian** (Guo 1990), onun genişletilmiş Japonya baskısı **Niççû giseigo-gitaigo jiten** (Guo 1994), ve yeni düzeltilmiş 1919 madde başlı basımı **Xin Ri Han ni sheng ni tai ci ci dian** (Guo 1998) de yayınlanmıştır.

Fakat Japoncanın muhtemelen en çok ses yansımali kelimeler sözlüğü basılan dil olması, Japoncanın en çok ses yansımali kelimelere sahip olduğu anlamına gelmez. Yukarıda yazdığımız gibi, hâlihazırda en kapsamlı Japonca ses yansımali kelimeler sözlüğü olma özelliğini taşıyan **Nihongo onomatope jiten** 4500 tane ses yansımali kelimeyi içerir. Halbuki, Korece ses yansımali kelimelerin en kapsamlı sözlüğü olan **Çôsengo şôçôgo jiten**'in (Aoyama 1991) 966 sayfası aşağı yukarı 8800 tane ses yansımali kelimeyle doludur.

Bu **Çôsengo şôçôgo jiten** kitabı aslında Japonlar tarafından hazırlanmış Japonca izahlı Korece ses yansımali kelimeleri sözlüğüdür. Bundan anlaşılır ki, Japon sözlükçülerin ses yansımali kelimelere olan merakları oldukça fazladır. 400den fazla kelimeyi içeren 150 sayfalık Çince ses yansımali kelimeleri sözlüğü **Çûgokugo**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

giongo jiten (Noguçi 1995) de (Çin’de değil) Japonya’da bir Japon sözlükçü tarafından hazırlanmıştır.

Peki, yukarıda tanıttığımız sözlükler ne amaçla hazırlanmışlardır? Ses yansımaları kelime sözlüklerinin önsözleri ve içeriklerine bakarak onların hazırlanışının amaçlarını iki esas çeşide ayırmak mümkündür. Bu iki çeşitten biri, birçok sözlüğün göz ardı ettiği kelimeleri özel sözlüğe dâhil ederek dilin sözvarlığını daha kapsamlı bir şekilde kayda almaktır (dilbilim araştırmasına yarar getirme amacını da bu gruba katıyoruz). Diğeri ise yabancı dil öğretiminde duyulan ses yansımaları kelime sözlüğü olan ihtiyacı karşılamaktır. Bu ihtiyaç, ses yansımaları kelimelerin anlamlarını açıklamakta dil öğretmenin başvurabileceği sözlüğe olan ihtiyaç ve öğrencilerin standart sözlükte bulamadıkları ses yansımaları kelimelerin anlamlarını öğrenme ihtiyaçlarından ibarettir.

Bu ikinci amaç, Japonca ses yansımaları kelime sözlüklerinin niye diğeri dillerinkine oranla sayıca çok fazla olduğunu belki açıklayabilir – yani Japoncadaki ses yansımaları kelimelerin fazlalığı ile Japonca’yı öğrenenlerin fazlalığının Japonca ses yansımaları kelime sözlüklerinin yayınlanmasını teşvik ettiği yönünde hüküm yapmak mümkündür. Bu hükmün doğruluk payı varsa, öğrenenlerin sayısı çoğalmış bulunan ve sözvarlığında binlerce ses yansımaları kelime bulunan Korece için de ses yansımaları kelime sözlüğünün Korelilerce hazırlanması beklenir. Öte yandan, sözkonusu hüküm doğrusa, gelecekte de ses yansımaları kelime sözlüğü yayınlanmayacak dillerin var olduğu da kesindir. Muhakkak ki, sözlüklerin bazı türleri her dil için yayınlanmaz.

KAYNAKÇA

- AMANUMA, Yasuşi, **Giongo gitaigo jiten**, Tôkyôdô, Tokyo 1974.
- AOYAMA, Hideo, **Çôsengo şôçôgo jiten**, Daigaku Şorin, Tokyo 1991.
- ASANO, Tsuruko, **Giongo gitaigo jiten**, Kadokava, Tokyo 1978.
- ASANO, Tsuruko, **Ri yu ni sheng ci ni tai ci ci dian**, (çev. LAÍ-HU Kou-jin-zi), Beijing chu ban she, Beijing 1991.
- CAO, Jin-bo, **Biao zhun Ri yu ni sheng ci ni tai ci**, Dalian li gong da xue chu ban she, Dalian 2008.
- CATA□CIVAM, Mu, **Olikkur□ippakara□ti = Dictionary of onomatopoeic expressions**, Vir□pan□ai urimai Pa□ri Nilaiyam, Cen□n□ai 1966.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

-
- ENCKELL, Pierre ve RÉZEAU Pierre, **Dictionnaire des onomatopées**, Presses universitaires de France, Paris 2003.
- FANG, Guoyu, **Naxi xiang xing wen zi pu** (2. baskı), Yunnan ren min chu ban she, Kunming 1995.
- FAULKNER, Raymond Oliver, **A concise dictionary of Middle Egyptian**, The Griffith Institute, Oxford 1964.
- GOMÍ, Tarô, **Nihongo gitaigo jiten**, Tôhō Şoten, Tokyo 2004.
- GUO, Hua-jiang, **Niççû giseigo-gitaigo jiten**, Tôhō Şoten, Tokyo 1994.
- GUO, Hua-jiang, **Ri Han ni sheng ni tai ci ci dian**, Shaghai yi wen chu ban she, Şanghai 1990.
- GUO, Hua-jiang, **Xin Ri Han ni sheng ni tai ci ci dian**, Shaghai yi wen chu ban she, Şanghai 1998.
- IDO, Shinji, “Divanü Lügat’it-Türk’teki yansımalı kelimelerde ünlü nöbetleşmesi”, **Akademik araştırmalar dergisi**, S. 10-39 (2008), s. 263-272.
- IDO, Shinji, “Mimetic word formation in Turkish”, **Asian and African Studies**, S. 8-1 (1999), s. 67-73.
- IDO, Shinji, “Vowel alternation in disyllabic reduplicatives: an areal dimension”, International Conference on Minority Languages XII, University of Tartu. 28-30 Mayıs 2009, Tartu ve Võru.
- JİN, Mu-zhen ve LİN Hong, **Ri yu ni sheng ni tai fu ci ci dian**, Shang wu yin shu guan, Beijing 2007.
- KAKEHİ, Hisao vd., **Dictionary of iconic expressions in Japanese** (2 cilt), Mouton de Gruyter, Berlin 1996.
- KLOE, Donald R., **A dictionary of onomatopoeic sounds, tones, and noises in English and Spanish, including those of animals, man, nature, machinery and musical instruments, together with some that are not imitative or echoic = Un diccionario de las voces, sonidos, y tonos onomatopéyicas en ingles y espanol, incluye las de animales, hombre, naturaleza, maquinaria e instrumentos musicales, junto con algunas que no son verdaderamente ni imitativas ni ecoicas**, B. Ethridge, Detroit 1977.
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- KONNO, Naka vd., **Ri yu ni sheng ci ni tai ci li jie ci dian**, Shang wu yin shu guan, Beijing 1996.
- KYCHANOV, E. I. ve ARAKAVA S., **Slovar tangutskogo (Si Si a) i a zyka: tangutsko-russko-anglo-kitaïskii slovar**, Kyoto University, Kyoto 2006.
- LÊ, Quý Ngu, **Đại từ điển chữ Nôm**, Nhà xuất bản Thuận Hóa, Huế 2002.
- LENG, Yu-long ve WEI Yi-xin, **Zhong hua zi hai**, Zhongguo you yi chu ban gong si, Beijing 2000.
- LESKO, Leonard H. ve LESKO Barbara Switalski, **A dictionary of Late Egyptian**, B.C. Scribe Publications, Berkeley, California 1982.
- LÍ, Fanwen, **Xia Han zi dian (genişleştirilmiş 2. baskı)**, Zhong guo she hui ke xue chu ban she, Beijing, 2008.
- LÍ, Lincan, **Naxi zu xiang xing biao yin wen zi zi dian**, Yunnan min zu chu ban she, Kunming, 2001.
- MONTGOMERY, John, **Dictionary of Maya Hieroglyphs**, Hippocrene Books, New York 2002.
- NİŞİDA, Tatsuo, **Seikago no kenkyu II: seika moji shôjiten**, Zayûhô kankôkai, Tokyo 1966.
- NOGUÇI, Muneçika, **Çûgokugo giongo jiten**, Tôhô Şoten, Tokyo 1995.
- ONO, Masahiro, **Nihongo onomatope jiten**, Şôgakukan, Tokyo 2007.
- REAY, I. E., "Sound symbolism", **Encyclopaedia of language and linguistics**, C.8, Elsevier, Amsterdam 1994. 4064-4070.
- RÏERA-EURES, Manel, SANJAUME Margarida, ve PAYRATÓ Lluís, **Diccionari d'onomatopeies i mots de creació expressiva: les paraules transparents de la llengua catalana**, Edicions 62, Barcelona 2002.
- de RUDDER, Orlando, **Ces mots qui font du bruit: dictionnaire des onomatopées, interjections et autres vocables d'origine onomatopéique ou expressive de la langue française**, JC Lattès, Paris 1998.
- SUGAVARA, Yoşizô, **Kokuji no jiten**, Tôkyôdô, Tokyo 1993.
- TAKEUÇI, Yonosuke, **Çû-nom jiten**, Daigaku Şorin, Tokyo 1988.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

UŚĀDEVĪ, E. (A. Usha Devi), **Dhvanyanukarāṇa padakośaṃ**
= **A dictionary of onomatopoeic words in Telugu**, Poṭṭi
Śrīraṃmulu Telugu Viśvavidyālayaṃ, Haidarābād
2001.

VAĦĪDĪYĀN KAĦMYĀR, Taqi, **Farhang-i**
naḥm'avaḥa dar zabaḥn-i Faḥrsi,
Daḥnishgaḥh-i Firdawsi, Meşhed 1996.

WHEELER, Max W., “Catalan”, **Encyclopaedia of language and**
linguistics 2nd edition, C.2, Elsevier, Amsterdam 2006. s.
238-242.

YAMAGUÇĪ, Nakami, **Kuraşi no kotoba: gion-gitaigo jiten**,
Kôdanşa, Tokyo 2003.

ZHANG, Gong-gui ve WANG Ju-yuan, **Han yu die yin ci ci dian**,
Nanjing da xue chu ban she, Nanjing 1997.

ZHENG, Weidong, **Naxi zu xiang xing wen zi Han Ying Ri dui**
zhao = Naxi pictograph in Chinese, English and Japanese,
Yunnan min zu chu ban she, Kunming, 1997.

ZÜLFİKÂR, Hamza, **Türkçede ses yansımali kelimeler**, Türk Dil
Kurumu, Ankara 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*